

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО УМИСНИХ ВБИВСТВ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ АБО ЖІНКИ, ЯКА ЗАВІДОМО ДЛЯ ВИННОГО ПЕРЕБУВАЛА У СТАНІ ВАГІТНОСТІ

Анотація. Доведено, що кримінально-процесуальна діяльність виникає раніше, ніж формально, у процесуальному порядку, закріплюються відносини між учасниками кримінального процесу. Визначено перелік процесуальних та організаційних заходів на початку кримінального провадження, що спрямовані на вирішення тактичних та стратегічних завдань розслідування. Встановлено особливості початку кримінального провадження щодо умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності.

Ключові слова: умисне вбивство, малолітня дитина, вагітна жінка, початок кримінального провадження.

Постановка проблеми. Перспектива досудового та судового провадження щодо злочинів певною мірою залежить від початкової інформації та початкових дій слідчого, спрямованих на встановлення ознак злочину, первинного збору слідів злочину з метою встановлення злочинця. Тобто вказані обставини залежать від особливостей діяльності на початку кримінального провадження. Не є виключенням і такі тяжкі злочини, як умисні вбивства. Можна сказати, що перспектива розслідування вказаних видів злочинів навіть більшою мірою, ніж всі інші, залежить від повноти та якості здійснення початкової кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів.

Особливості початку кримінального провадження досліджували такі вітчизняні вчені, як Ю. П. Аленін, В. Дрозд, О. В. Керевич, Л. Д. Удалова, М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, В. І. Фаринник, Д. В. Філін, М. Є. Шумило та інші.

Безумовно, вказані науковці зробили значний внесок у дослідження особливостей початку кримінального провадження взагалі. Однак особливості початку кримінального провадження умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, в криміналістичній літературі до цього часу не досліджувалися.

Метою статті є виділення та аналіз особливостей початку кримінального провадження щодо вбивств, передбачених п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) встановлює, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого Законом України «Про кримінальну відповідальність» [1]. У зв'язку з цим можна говорити, що початок кримінального провадження пов'язується із початком досудового розслідування. Законодавець у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК визначає під досудовим розслідуванням стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей

про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань [1].

Водночас очевидно, що за 24 години з моменту подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення і до їх внесення в ЄРДР здійснюється ряд дій, окремі з них мають процесуальний характер. Таким чином виникає питання, що варто розуміти під початком кримінального провадження.

Отже, законодавець пов'язує початок кримінального провадження із моментом внесення відомостей до ЄРДР та можливістю проведення слідчих (розшукових) дій, адже здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 3 ст. 214 КПК). Однак у невідкладних випадках може бути проведений огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Крім того, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань при першій можливості [1].

Тобто за загальним правилом у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може проводитися огляд місця події, а щодо окремих кримінальних правопорушень можуть проводитися навіть інші слідчі (розшукові) дії. З цього випливає, що кримінально-процесуальна діяльність виникає раніше, ніж формально, у процесуальному порядку, закріплюються відносини між учасниками кримінального процесу. Крім того, КПК України передбачає одним з учасників кримінального провадження заявника, яким відповідно до ч. 1 ст. 60 КПК є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове

розслідування, і не є потерпілим. Заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 1-1) отримувати витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування [1]. Тобто, по суті, законодавець цією нормою закріпив наявність кримінальних процесуальних відносин між державним органом та заявником до початку кримінального провадження, а саме отримання документа, що підтверджує прийняття та реєстрацію заяви.

Таким чином, видається, що доцільно говорити про процесуальний (формальний) початок кримінального провадження та фактичний (реальний).

З цього приводу В. Дрозд вказує, що сутність початку досудового розслідування полягає в тому, що, з одного боку, це окремих етап досудового розслідування, метою якого є встановлення факту кримінального правопорушення та його закріплення в ЄРДР, а з іншого – здійснювана в установленому законом порядку кримінальна процесуальна діяльність слідчого, прокурора стосовно розслідування обставин кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають унаслідок такої діяльності як між зазначеними посадовими особами, так і з іншими учасниками кримінального судочинства [2, с. 271].

Аналіз відомчих нормативно-правових актів дав змогу виділити відповідний алгоритм діяльності щодо приймання, реєстрації та реагування на заяви і повідомлення про злочини. Відповідно до відомчих НПА заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події реєструються цілодобово в чергових частинах органів поліції уповноваженими працівниками відразу після їх надходження, вносяться до журналу єдиного обліку та інтегрованої інформаційно-пошукової системи з усіма відомостями з журналу єдиного обліку (п. 1 Р. III). Уповноважений працівник чергової частини органу поліції, отримавши заяву (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, відразу реєструє її (його) в журналі єдиного обліку та направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи групу реагування (п. 2 Р. II) [3]. Приймання, реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, організація негайного реагування на них є одним з основних завдань чергової служби органів (підрозділів) поліції (пп. 1 п. 7). Вказане завдання входить до кола обов'язків оперативного чергового (або особи, яка виконує його обов'язки), який, отримуючи інформацію про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, вживає всіх заходів щодо попередження або припинення правопорушення, встановлення та затримання правопорушників, надання допомоги потерпілим, ліквідації негативних наслідків правопорушень і подій (пп. 2 п. 1 Р. VI) [4].

Оперативний черговий територіального відділу поліції, отримавши телефоном повідомлення про правопорушення або подію (електронне повідомлення від працівника підрозділу «102» через систему ПНП), зобов'язаний: 1) ознайомитися зі змістом повідомлення та діяти, керуючись Алгоритмом орієнтованих невідкладних дій працівника чергової служби, зокрема, після реєстрації за погодженням із диспетчером направити на місце вчинення правопорушення або події наряд поліції, окремих працівників, а у разі вчинення кримінального правопорушення – слідчо-оперативну групу; у разі отримання від наряду поліції, який прибув на місце події, інформації про наявність

ознак кримінального правопорушення, невідкладно направити на місце події СОГ, доповісти відповідальному по територіальному відділу поліції (начальнику СРПП), начальнику ТВП або особі, яка виконує його обов'язки, та внести відповідну інформацію до системи ПНП (п. 2 Р. IV) [5].

Законодавець встановлює також перелік джерел інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, зокрема, ними є: 1) заяви і повідомлення осіб, які надходять до органу поліції, особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування (слідчий), або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні; 4) інше (п. 2 Р. I) [3]. По суті, вказані джерела інформації і можуть бути провадами для початку кримінального провадження.

У літературі, як вказує Л. Д. Удалова, приводом для початку досудового розслідування є джерело інформації, з якого слідчий (прокурор) дізнається про вчинене кримінальне правопорушення [6, с. 229–230]. На думку М. А. Погорельського, ч. 1 ст. 214 КПК України передбачає такі приводи для початку досудового розслідування кримінального правопорушення: а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [7, с. 94].

Аналіз слідчої та судової практики дав змогу визначити, що джерелами інформації про вбивства малолітньої дитини або вагітної жінки були заяви та повідомлення осіб, які виявили труп. Такими особами виявлялися як ті, які були знайомі із потерпілим, так і сторонні особи. Серед знайомих осіб можна виділити тих, які проживали разом із потерпілим (батьки, інші близькі родичі, співмешканці), або його сусідів, друзів. Заявники здебільшого звертались до органу поліції по телефону.

Враховуючи це у разі надходження заяви чи повідомлення про виявлення трупа або вбивство, очевидно, що оперативний черговий має діяти відповідно до передбаченого відомчими нормативно-правовими актами алгоритму:

1. з'ясувати: 1) час, місце та обставини вчинення кримінального правопорушення; 2) установчі дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, громадянство, реєстрація місця проживання (місцеперебування), місце роботи (навчання), посада) (далі – установчі дані) особи, яка загинула; 3) кількість правопорушників, їх прикмети, установчі дані, які сліди могли залишитися на одязі та тілі зазначених осіб, наявність у них зброї, транспорту (належність, марка, номерний знак), місцеперебування (місцезнаходження) на цей час; 4) шляхи можливого відходу або місця появи (переховування) правопорушників; 5) у разі викрадення майна – його найменування, кількість і прикмети; 6) установчі дані та місцеперебування (місцезнаходження) заявника; 7) попередити заявника про необхідність збереження обстановки та слідів кримінального правопорушення;

2. зареєструвати повідомлення в установленому порядку;

3. негайно направити на місце події СОГ, інші наряди поліції, дільничного офіцера поліції (у межах закріпленої за ним поліцейської дільниці) та, за необхідності, представників кінологічної служби та вибухотехнічного підрозділу;

4. негайно доповісти начальнику органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному по органу (підрозділу) поліції (начальнику СРПП) та до чергової служби вищого рівня;

5. про прикмети правопорушників, напрям їх руху та транспорт, який вони використовували, викрадене майно орієнтувати: 1) усі види нарядів поліції, дільничних офіцерів поліції; 2) чергових органів (підрозділів) поліції; 3) диспетчерів вокзалів, аеропортів та екстреної медичної допомоги; 4) керівників медичних закладів (якщо є дані, що правопорушник отримав травму);

6. організувати перекриття можливих шляхів відходу правопорушників (вокзали, аеропорти, зупинки громадського транспорту, шляхи з населеного пункту), місць їх можливої появи (переховування) та організувати переслідування;

7. повідомити черговому прокуратури;

8. запросити фахівців територіального підрозділу Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС (далі – НДЕКЦ) та судово-медичного експерта;

9. за необхідності викликати на місце події бригаду екстреної медичної допомоги;

10. за необхідності, за рішенням начальника органу (підрозділу) поліції, увести в дію один зі спеціальних оперативних планів;

11. надіслати до чергової служби вищого рівня інформацію про обставини вчинення кримінального правопорушення, вжиті заходи та їх результати [5].

Вказані організаційні заходи сприяють швидкому та якісному виявленню ознак злочинів, а в деяких випадках – і злочинця та його затримання. Однак основна частина роботи щодо виявлення ознак та обставин вбивства, передбаченого п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, здійснюється на місці події. Саме місце події із наявними на ньому об'єктами містить ключову для майбутнього процесу розслідування інформацію. Тобто перевірка заяв та повідомлень про сказаний вид вбивств здійснюється в процесі роботи СОГ на місці події. Така робота має включати дозволені КПК процесуальні заходи і доцільні та можливі організаційні заходи. Враховуючи особливості механізму вчинення досліджуваного виду вбивств, можна виділити приблизний перелік таких заходів:

1) опитування заявника;

2) опитування свідків очевидців;

3) огляд місця події та трупа;

4) організація розшуку та затримання злочинця;

5) виявлення матеріалів відеозапису з камер відеоспостереження на місці події або поблизу нього;

6) поквартирний або побудинковий обхід із метою виявлення свідків злочину тощо.

Варто сказати, що на цьому етапі стоять як тактичні завдання розслідування, які спрямовані на швидке отримання інформації про подію злочину та злочинця з метою його затримання, так і стратегічні завдання, які дадуть змогу збільшити перспективи розслідування виявленого злочину, як-то повний та правильний збір слідів злочину.

Тому у разі виявлення трупа з ознаками насильницької смерті чи підозри на таку відомість про злочин обов'язково негайно, але не пізніше 24 годин після надходження заяви чи повідомлення про злочин, вносяться до ЄРДР.

Відповідно до ст. 214 КПК України до ЄРДР вноситься такий перелік відомостей: 1) дата надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Закону України «Про кримінальну відповідальність»; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

В Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК. Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування [1].

З цього моменту слідчий може проводити будь-які слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Тому зазвичай внесення відомостей до ЄРДР у разі виявлення трупа здійснюється в якомога найкоротші строки. Це зумовлено як необхідністю встановлення причин та часу смерті жертви шляхом проведення судово-медичної експертизи трупа, так і здійсненням низки гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення, розшук та затримання злочинця.

Особливість початку кримінального провадження щодо умисних вбивств малолітніх та жінок, які завідомо для винного перебували у стані вагітності, визначається окремими особливостями криміналістичної характеристики вказаних злочинів, які впливають на їх попередню кваліфікацію. Адже для того щоб кваліфікувати вбивство за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, необхідно встановити вік дитини та стан вагітності в жінки, про який знав злочинець. Тому встановлення вказаних обставин видається можливим лише за наявності ознак малолітства або вагітності. В іншому разі на початку кримінального провадження попередня кваліфікація буде здійснюватися за ч. 1 ст. 115 КК. Вказані ознаки мають докладно описуватися у протоколі огляду трупа. Крім того, як показує практика, більшість вказаних видів вбивств вчиняється знайомими або близькими жертві особами. Тому на початку кримінального провадження слідчим має здійснюватися діяльність щодо перевірки таких осіб на причетність до вбивства, а також їх найшвидшого розшуку

та затримання. Це ускладнюється, якщо особистість жертви не встановлена, тобто для слідства додається завдання з негайного встановлення особистості жертви вбивства.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що кримінально-процесуальна діяльність виникає раніше, ніж формально, у процесуальному порядку, закріплюються відносини між учасниками кримінального процесу. Тому доцільно говорити про процесуальний (формальний) початок кримінального провадження та фактичний (реальний). Особливості початку кримінального провадження щодо умисних вбивств малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, визначаються: 1) необхідністю визначення ознак малолітства або вагітності у жертви з метою правильної кваліфікації вбивства; 2) негайним встановленням особистості жертви; 3) негайним встановленням та перевіркою на причетність до вбивства рідних та близьких осіб.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Дрозд В. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268–272.
3. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1377, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 01.12.2015 р. за № 1498/27943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.
4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : Наказ МВС України від 23.05.2017 р. № 440, зареєстр. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15.06.2017 р. за № 750/30618. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17>.
5. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС України від 16.02.2018 р. № 111, зареєстр. у Міністерстві юстиції України

28.03.2018 р. за № 371/31823. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>.

6. Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 228–239.
7. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

Ганжа Т. В. Особенности начала уголовного производства по умышленным убийствам малолетнего ребенка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности

Аннотация. Доказано, что уголовно-процессуальная деятельность возникает раньше, чем формально, в процессуальном порядке, закрепляются отношения между участниками уголовного процесса. Определен перечень процессуальных и организационных мероприятий в начале уголовного производства, направленных на решение тактических и стратегических задач расследования. Установлены особенности начала уголовного производства по умышленным убийствам малолетнего ребенка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности.

Ключевые слова: умышленное убийство, малолетний ребенок, беременная женщина, начало уголовного производства.

Ganzha T. Peculiarities of the commencement of a criminal proceeding concerning the wilful murder of a young child or a woman who was known to be pregnant

Summary. It is proved that criminal-procedural activity arises before formally establishing procedural relations between the participants in the criminal process. The list of procedural and organizational measures at the beginning of criminal proceedings aimed at solving tactical and strategic tasks of investigation is determined. The peculiarities of the commencement of criminal proceedings concerning the deliberate murder of a young child or a woman who was known to the perpetrator was pregnant was established.

Key words: deliberate murder, infant child, pregnant woman, beginning of criminal proceedings.